

CONTEXT NACIONAL DE *NOSALTRES, ELS VALENCIANS*

Xavier FERRÉ I TRILL
Universitat Rovira i Virgili (Tarragona)

I sense aquest estadi primer de revalencianitzar el país [...], tot el que es puga pensar a nivell de Països Catalans em fa la impressió que no serà massa fàcil.

(Joan FUSTER, *El Temps*, 13-iv-1992)

La memòria històrica, malgrat el tamisatge del passat per part de la «política» cultural de l'Estat, és un etern retorn al qual s'ha d'acabar cada comunitat nacional, com bé palesava Alfons Cucó en evocar la voluntat d'aprehensió de la personalitat pròpia: «Se'ns ha aturat el temps/ a l'alba. I tornem durament/ a la nit, al buit angoixós./ La bellesa solar ha esdevingut,/ de nou, en tenaç perspectiva./ Immòbil pàtria/ en la fusta i la llum/ romans, com en un somni». ¹ Al capdavall, doncs, tota col·lectivitat ha d'establir unes coordenades originals —enllà de la subalternitat cultural i política— sobre l'imaginari col·lectiu. En aquest sentit, la negació del passat, si és que hom vol recuperar un determinat marc de referència, esdevé l'evidència de la manca d'atributs socials: «Mais l'homme peut-il nier son passé? Un jour ou l'autre celui-ci prend sa revanche. Il peut changer ses habitudes; il peut transformer sa substance. Son substrat instinctif, psychique, est loin de portée des légalités oppressives.» ² Així, l'objecte d'aquestes notes és reflectir, en clau de reconstrucció històrica (abans de considerar valoracions sobre la falsedat d'un suposat «catecisme històric» del valencianisme dels anys seixanta), ³ el marc intel·lectual i cívic (text i context) sobre el qual recolzava *Nosaltres, els valencians*, la característica central del qual era l'emergència d'un model analític que entre 1957 i 1963 proposà el gir estratègic de resposta al provincialisme i l'assumpció del fet nacional i social. És a dir, l'assaig fusterià, fou, en certa mesura, l'aglutinant d'un incipient moviment polític de reivindicació nacional. ⁴

¹ A[lfons] Cucó, «Tornes obstinament», *La caña gris*, 4-5 (tardor de 1961), p. 21.

² Jacques ABEBERRY, «L'aliénation basque», *Branka. Euskaldun Sozialista Aldizkaria*, 11 (1970?), p. 37

³ Segons la consideració de Manuel MARTI recollida a *El Temps* (29/4-x-2002), p. 89.

⁴ Vegeu l'anàlisi valenciana d'aquesta situació, des de la producció estètica, a Alexandre CIRICI, «Les arts plastiques catalans (1939-1966)», *Europe*, 464 (desembre 1967), p. 201-205. Vegeu també, el monogràfic dedicat a «El valencianismo ayer y hoy» i les observacions de Vicent ÀLVAREZ a *Mundo social*, 211 (15-vi-1973), p. 20.

⁵ Carta de Joan Fuster a Vicenç Riera Llorca (Sueca, 31-XII-1959) a Josep FERRER I COSTA i Joan PUJADAS I MARQUÉS (eds.), *Epistolari Joan Fuster-Vicenç Riera Llorca*, Curial, Barcelona, 1993, p. 410-412.

⁶ En el cas de Joan Fuster cal tenir present la frontera gramsciana entre l'erudit i el pensador que actua «en la participació activa en la vida pràctica», Antonio GRAMSCI, *Cultura i literatura*, Edicions 62, Barcelona, 1966, p. 27.

⁷ Aquesta exacta definició l'esmentà en carta Alfons Cucó a Josep Maria Llompart, aleshores director de la col·lecció «Raixa» de l'editorial Moll (València, 5-VII-1963) [Axivador «C», Arxiu Francesc de Borja Moll, Mallorca].

⁸ Jordi CARBONELL, ressenya de *La llengua dels valencians*, de Manuel Sanchis Guarner, *Serra d'Or* (desembre 1960), p. 16.

⁹ Enric FERRER, *Literatura i societat. País Valencià, segle xx*, Tres i Quatre, València, 1981, p. 119. Per a la valoració de Fuster vegeu carta de Joan Fuster a Vicenç Riera Llorca (Sueca, 18-VIII-1965) a J. FERRER i J. PUJADAS, *op. cit.*, p. 429.

¹⁰ ALBA (=Xavier CASP), «La exposició del "Diccionari Català-Valencià-Balear"», *Destino*, 753 (12-I-1952), p. 15. Dec la identificació del pseudònim a Faust Ripoll, que en l'actualitat està enllestint una tesi doctoral sobre Xavier Casp.

¹¹ La denominació de «neovalencianisme catalanitzant» i la cita provenen de l'article de Joan FUSTER, «El cas valencià», *Mirador*, I (cstiu 1966), p. 15.

El nacionalisme polític valencià coetani —o «neovalencianisme catalanitzant», com el definí Fuster mateix— no sorgeix després de l'assaig nacional de Joan Fuster. De fet, aquest intel·lectual es plantejà, des de la consciència que es tractava de nuclis molt determinats, que «el vell problema valencià de les minories» semblava mínimament superat amb una «incorporació de joves molt estimable, tots amb ganes de fer coses», a fi de concretar una «superació del vell recel del localisme».⁵ Hom constatava que, a la base, pràctica cívica i teorització són factors interconnectats. En aquest sentit, Fuster fou un intel·lectual de tipus nou, no pas tradicional, car intervingué en l'organització, com a catalitzador, del nou procés nacionalitzador.⁶ És a dir, en l'evolució del sentiment a l'assumpció de la consciència de país, com a factor que explica la contextualització prèvia de la idealitat fusteriana. Precisament, la praxi cultural i (proto)política, en el que contenia de denúncia a «les oligarquies colonitzades»,⁷ serà una de les causes posteriors de denúncia de la política pseudovalencianista que abocaren a la campanya contra el *El País Valencià*, de Fuster. Per tant, un moviment de construcció nacional té, efectivament, uns referents teòrics que orienten intel·lectualment i cívica les etapes de nacionalització, el «renaixement de la consciència col·lectiva» al País Valencià.⁸ Cal destacar, per tant, la base social prèvia que, en forma d'«estat d'opinió» i de «latències ben arrelades», en legitimarà posteriorment el programa. Fuster valorarà positivament aquestes bases perquè revitalitzaren el fet nacional al País Valencià.⁹ Aquest és el procés —abans de *Nosaltres, els valencians*— a remarcar en nuclis de la societat valenciana des de 1951—exposició del *Diccionari* Alcover-Moll a València, una baula essencial de «retrobarment» d'ençà de 1939 i de l'objecció que «Valencia vive demasiado de espaldas a las profundas verdades de su personalidad»¹⁰ fins al 1962. El caràcter de moviment inicial, de transversalitat ideològica, suposava actuar políticament envers una primordial estratègia de contestar l'espanyolitat hegemònica del conjunt de la societat valenciana. Fuster mateix constatava l'emergència d'aquesta oposició a la provincianització:

El fet és que, al llarg de la dècada dels 50, comencen a coagular petits grups aïllats, que es multipliquen després, i que de mica en mica es polaritzen entorn d'uns quants postulats fonamentals. No constitueixen un «partit», perquè les circumstàncies no permeten partits i perquè tampoc no ho permetria l'heterogeneïtat de les adhesions reunides. Les seves manifestacions públiques han estat modestes [...], però són les úniques, literalment les úniques, que amb una intenció i una ressonància palmàries s'han produït, en l'ordre polític espontani, dins el poble valencià.¹¹

Per tant, la idea comuna de les plataformes culturals i polítiques valencianistes partia de l'assumpció de la crítica en el procés de provincianització/espanyolització que el populisme franquista havia imposat a partir de la dècada dels quaranta i que ha estat encertadament definit

com una modalitat de *petainisme*.¹² D'altra banda, el vessant programàtic d'aquest moviment comptava amb una certa relació amb Joan Fuster, el qual hi representava, des de l'intel·lectual independent, una funció de solidaritat ètica i de referent crític respecte a l'estat de coses en la conjuntura dels anys cinquanta i seixanta: «Fuster fue a más de un referente, un aglutinante para mi generación. Él significaba una clara línea interpretativa a proseguir. Representaba, sobre todo, ese compromiso cívico con una cultura y con el "país".»¹³ O, com expressava algun coetani universitari d'aquella època:

Fuster va representar per a nosaltres el saber, la intel·ligència i la dignitat. Era l'únic exemple —xegons Lluís V. Araci— vivent d'un tipus de persona, *un homme de lettres* [oposat a la l'antigor]. Per nosaltres, Fuster va ser el que els nostres mestres no van ser.¹⁴

L'aportació central dels valencianistes d'orientació nacional catalana va ser —simultàniament a la concepció nacional de Fuster— el fet d'incidir en la ruptura de la dependència d'un imaginari cultural i historicopolític espanyol.¹⁵ El Rat Penat francofalangista i la premsa oficialista són uns efectius exponents de construcció d'un codi deformador de la consciència històrica nacional pròpia del País Valencià, que les elits oficialistes definien a partir del pressupòsit d'«amar el espíritu genuinamente español, el alma de lo auténticamente hispánico de aquel espíritu nuestro que, al lograr la unidad nacional, aseguraba la propia existencia de Europa».¹⁶ Aquest principi era l'axioma —com a sinònim de l'espanyolitat— de la «valencianía», «incompatible con los buscadores de nuevas obediencias», probable al·lusió a Joan Fuster i al model de país dels nacionalistes dels anys seixanta.¹⁷

L'oposició vers aquest marc cultural i ideològic provenia de dos «fronts» que actuaven interconnectats. Un primer nucli el formava la Joventut al si del Rat Penat, amb la recepció de l'*Obra del Diccionari Català-Valencià-Balear* a la ciutat de València el desembre de 1951. La idea de presentar aquesta obra tenia «una finalitat constructiva i no pas polèmica» perquè «hi seran convidats tots els valencianistes, sia quina sia llur significació; però que ningú no pensi poder servir-se'n per a fer propaganda de cap banderia en les bregues intestines».¹⁸ L'estratègia del *Diccionari* era unificar concepcions envers una cultura comuna. Però també cal remarcar les relacions amb el nucli editorial de *Quart Creixent* —Santiago Alberti, Joan

¹⁶ Es tracta del parlament als Jocs Florals de València de 1959 d'Enric ULTRA MOLTÓ, *Germanor. Sempre València*, València, 1959, p. 17. Pel que fa a Lo Rat Penat en els orígens del francofalangisme «hi havia una entesa entre l'entitat i el franquisme: simplement la submissió d'aquella [Rat Penat] a l'estat de coses creat per la Dictadura i que es va traduir en la desaparició del valencià-català com a llengua oficial de l'Entitat. Només i, poc a poc, es va tolerar la nostra llengua per a l'expressió poètica. Els Monmeneu, Calatayud Bayà, Manuel González Martí [...] eren persones d'evident significació social, de dretes, clar, que sentien el valencianisme a la manera tradicional i que, possiblement en un context no franquista haurien desplegat un major progressisme» (carta que m'adreçà Vicent Badia Marín, València, 21-XI-1988).

¹⁷ Santiago CORTÉS, *València sota el règim franquista (1939-1951)*, PAM-IIFV, Barcelona-València, 1995, *passim*. La citació, Diego SEVILLA ANDRÉS, «Levante y Valencia», *Levante*, suplement «València», 288 (9-VI-1961), p. 2. En la mateixa direcció, i del mateix autor, la identificació del topònim «Valencia del Cid» amb «valencianismo y valencianía», en oposició a «unos cuantos». Diego Sevilla no se sentia «vencido en la batalla de Almansa», «Sobre valencianía», *Levante*, suplement «València», 290 (30-VI-1961).

¹⁸ Lletra de Francesc de Borja Moll a Carles Salvador (Mallorca, 9-VII-1951).

¹² A. Cucó, «El laberint valencià», *País i Estat: la qüestió valenciana*, Tres i Quatre, València, 1989, p. 211 i s.

¹³ Lletra de Joan-Anton Lacomba Avellan a l'autor d'aquest article (Màlaga, 7-IV-1992).

¹⁴ Entrevista (Barcelona, 10-XI-1989).

¹⁵ Joan F. MIRA, *Sobre la nació dels valencians*, Tres i Quatre, València, 1997, p. 241.

Cruselles i Alfred Vilaplana (1957-1958)— i la concepció cultural d'«eixamplament del valencianisme», per part de valencianistes dels anys trenta que continuaren impulsant, des de plataformes editorials embrionàries, una primera valencianització cultural, que calia realitzar conjuntament amb Catalunya i les Illes, en el marc d'una «unitat indestructible».¹⁹ També caracteritzava la Joventut nacionalista dels anys cinquanta, el mestratge —i referent nacional— del gramàtic Carles Salvador. Aquest gramàtic fou commemorat per la Joventut del Rat Penat en la perspectiva que «la unió que propugnava el Mestre [...] es podrà aplegar a l'ideal de Pàtria i Llibertat [que] no s'aturarà fins que la unió material i moral de Catalunya, València i altres països de llengua catalana siga una realitat indestructible».²⁰ D'altres factors nacionalitzadors foren: la socialització de la llengua —a través de la difusió dels llibres en la nostra llengua, mitjançant la *Distribuidora General. Societat comercial privada* (juliol de 1959), fundada per Antoni Bargues, Francesc i Josep Codonyer, Antoni Pérez Perales i Àngel Sàez Pedrero—;²¹ la socialització de la història —amb l'edició del *Calendari Jaume I*, d'ençà de 1954, com a mitjà de «propaganda», que comptà amb una bona acollida a Barcelona—;²² i el Front Marxista Valencià com a organització política amb una certa activitat entre el 1959 i 1962.²³

L'altre «front» fou l'universitari, que, influït inicialment per Miquel Tarradell, Miquel Dolç, Ramon Trias Fargas,²⁴ Joan Reglà i Carlos Paris (Filosofia i Sociologia),²⁵ impulsà el curs 1959/1960 l'Aula

La represa de l'edició del *Diccionari* fou en els anys 1967-1969, editats per Domènec Serneuet i Antoni Bargues. Actualment aquests darrers calendaris ha estat reeditats per Francesc Ferrer Escrivà i l'editorial Denes. La recepció del *Calendari* de 1954 a Barcelona fou de nou-cents exemplars.

²³ Encara hom no disposa ara com ara d'una data fundacional precisa (en absència de documentació) d'aquesta organització que tenia com a un referent històric proper el valencianista marxista Emili-Gómez Nadal.

²⁴ Ramon TRIAS FARGAS exercí la Càtedra d'Hisenda Pública a la Universitat de València entre 1961-1963, en aquest context col·laborà amb la revista *Diàleg*, 5 (gener 1962), amb l'article «La desintegració de l'Estat tradicional», que, des de la ciència econòmica, constituï un model de crítica al nacionalisme d'estat, en plantejar-s'hi la crisi de l'estat-nació clàssic i la redefinició dels marcs econòmics partint dels factors «culturals, ètnics, físics i històrics que permeten un desenvolupament màxim de les característiques pròpies de cada regió en una superació de superació dels sumands». Val a dir que J. Fuster trameté un exemplar d'aquest article a Joaquim Maluquer, sobretot per a difondre les activitats del grup cohesionat al voltant de la revista *Diàleg*.

²⁵ En un «segon cicle» generacional universitari influïren Emili Giralt i Raventós (Història), promotor principal del I Congrés d'Història del País Valencià, Jordi Nadal, Ernest Lluch, Josep Fontana (Ciències Econòmiques). Precisament serà Emili Giralt, catedràtic d'Història Contemporània a la Facultat de Lletres de València entre 1965-1971, qui detallarà —partint tàcitament de la trajectòria encetada als inicis dels anys seixanta— l'ambient culturalment favorable que es vivia aleshores a la universitat valenciana: «Estic molt content d'estar a València. Des de la Universitat es pot fer bastanta feina i encara que la seva projecció sobre la Ciutat i el País sigui lenta i difícil, algun dia serà eficaç. El fet és que mai, ni biològicament ni espiritualment, la Universitat de València no havia estat tant catalana com ara» (Carta a Josep Iglésies, València, 5-iv-1966).

¹⁹ Un exemple de continuïtat valencianista, en el terreny cultural, és el que aporten Gaetà Huguet i Maximilià Thous. Les citacions són de la carta d'Huguet a Thous (Castelló, 7-v-1956).

²⁰ *A la Memòria de Carles Salvador* (1957), full multicopiat (Arxiu Josep Pineda i Fargas, ANC). Aquest discurs fou reproduït a *Vida Nova* (1957). D'altra banda integrants de l'emergent Joventut nacionalista dels anys cinquanta —en una incipient presa de consciència cultural— intervingueren, conjuntament amb valencianistes dels anys trenta, com Almela i Vives o Maximilià Thous, en homenatges al gramàtic. Aquest és el cas de Josep CODONYER que va recitar *Dos poemes de 1940*, en un acte al «Círculo de Bellas Artes» (València, 20-vi-1951).

²¹ Entre els llibres més sol·licitats a les editorials figuraven: la Nova Col·lecció Lletres (Ed. Santiago Albertí); el *Vocabulari* i el *Diccionari* (Ed. Arimany); F. CODONYER, *Els minuts i la distància*; A. CUCÓ, *Lluernes tan sols*; A. CALVET, *Castella endins, Portugal enfora*; J. CRUSELLES, *Els pobles joves*; J. FUSTER, *El descrèdit de la realitat, Antologia de la poesia valenciana, Indagacions possibles, Judicis finals, Poetes, moriscos i capellans*; B. PORCEL, *Els condemnats*; M. RODOREDÀ, *La plaça del diamant*; J. SALES, *Incerta glòria*.

²² Carta de Josep Cano-Marqués a Francesc de Borja Moll (València, 8-xii-1953). Aquests calendaris foren editats a partir dels anys cinquanta, amb la difusió de l'*Obra del Diccionari*, representada a València per un Secretariat representat finalment per Canó-Marqués i Vanyó-Bodí.

Ausiàs March (amb la cobertura de Miquel Dolç i Miquel Tarradell) com a fòrum acadèmic d'exposició d'idees pertocants al canvi social, l'emergent «societat de masses», la internacionalització de l'economia valenciana o la dignificació de la llengua a través de la normativització poètica.²⁶ De fet, la commemoració del cinquè centenari del poeta medieval significava una «oportunitat per remarcar la unitat lingüística de les nostres terres».²⁷ La Universitat, doncs, fou, alhora que una institució de recepció de nous corrents de les Ciències Socials (historiogràficament a partir de Jaume Vicens, malgrat que s'establira el debat amb Fuster sobre l'abast nacional de la historiografia),²⁸ un focus d'elaboració d'inciatives culturals i polítiques (oposició al SEU) amb hegemonia dels sectors nacionalistes. Però la irrupció d'aquesta valencianització universitària tenia encara més valor, quan el context, fins aleshores, venia condicionat pel fet que «l'universitari, i en general la gent "de cultura", de València, viu desarrelat de la seva autèntica base cultural i nacional i, per més que vulgui, no pot arrelar-se en una altra cultura d'estranya, la castellana». Aquest panorama era el que conduïa a la lluita contra el «provincianisme no reconegut». En efecte, entre tots els nuclis polítics que tenien presència als primers anys seixanta —*Frente de Liberación Popular*, Joventuts d'Estudiants Catòlics— el sector emergent «com a força nova i original» era un «fort i coherent moviment nacionalista (nacionalista català, s'entén)». Es tractava, doncs,

del principal corrent i motor, sempre en pla de minories a la Universitat de València [...]. Per una obertura d'horitzons contra el tancament provincià, per un intent de solidesa cultural contra la mediocritat i el diletantisme, per un esperit de decisió contra la irresponsabilitat general, i per una clara presa de posició davant dels problemes plantejats per unes estructures socials i econòmiques injustes, aquest moviment està aconseguint el que fins ara no havia aconseguit ningú: començar a perforar el mur de la indiferència i de la irresponsabilitat de l'universitari valencià.²⁹

Posteriorment Miquel Tarradell (*El Correo Catalán*, 12-v-1977) confirmava l'ambient d'innovació cultural que s'hi vivia:

²⁶ És un exemple el record —i el mestratge— de Carles Riba entre els diversos sectors valencianistes. Riba, doncs, era una metàfora cultural en la relació entre Barcelona i València. Un acte central d'aquesta commemoració fou l'acte a l'Aula Ausiàs Marc *Homenatge a Carles Riba* (28-1-1960) amb la participació de Miquel Tarradell («Carles Riba en el nostre temps»), Xavier Casp («Entorn de la poesia de Carles Riba»), Miquel Dolç («Carles Riba i el món clàssic») i Alfons Cucó («Lectura de poemes de Carles Riba»).

²⁷ Lletra de Josep Cano Marqués, integrant del Secretariat de l'Obra del Diccionari a València, a Francesc de Borja Moll (València, 10-III-1959).

²⁸ Els valencianistes universitaris recordaren la figura de Vicens en el marc de l'Aula Ausiàs Marc (20-1-1961) sota l'epígraf *Homenatge a Vicens Vives*. Hi parlaren: Miquel Tarradell («Jaume Vicens, home»), Alfons Cucó («El professor Vicens i la nostra responsabilitat») i Joan Reglà («Vicens Vives historiador»). El context de la polèmica Vicens-Fuster en el procés d'elaboració del *Nosaltres...* a Max CAHNER, «Gènesi de *Nosaltres els valencians*,

El Temps (5-vii-1993), esp. p. 78-79. Una exposició del debat entre Joan Fuster i Vicens Vives a Josep M. MUÑOZ i LLORET, «Història nacional, història regional: una polèmica entre Fuster i Vicens», *Avui* (7-ii-1993).

²⁹ J. F. MIRA, *La situació a la Universitat de València*, València, octubre, 1962, exemplar manuscrit, 4 f. («Carpeta Joan Fuster-Romà Planas», Donació núm. 9, Fons Romà Planas, AMTM). Una excel·lent descripció —suggerida pel jesuïta valencià Rafael Muñoz Palacios—, que aleshores tenia relació amb el parc Evangélista Vilanova, a Miquel Tarradell de l'ambient intel·lectual de la universitat valenciana als anys cinquanta i seixanta, destacant l'activitat valencianitzadora per part de noves generacions d'estudiants, com a base mobilitzadora de l'emergència d'una «consciència de país», el factor intel·lectual de Joan Fuster i els professors, vinguts en gran part de Barcelona, a Miquel TARRADELL, «Una Universitat valenciana?», *Qüestions de Vida Cristiana*, 43 (1968), p. 17-25. Tarradell mateix plantejà a Evangélista Vilanova que l'article el faria «sense defugir del tot de la problemàtic general, sobre la U[niversitat] de València en tant que valenciana» (lletra de Miquel Tarradell a Evangélista Vilanova, València, 16-1-1968).

³⁰ Per a l'exposició en el programa acadèmic del principi de les nacionalitats (entrevista a Vicent-Miquel i Diego, València, 17-v-1989). Un desenvolupament teòric d'aquest principi o «dret a l'autodeterminació», que constituïa un aspecte de debat entre els estudiants valencianistes, Vicent ÀLVAREZ, *El dret dels pobles a disposar de si mateix*, 7 f. mecanografiats, València, abril, 1961. Per al debat sobre l'Europa emergent, M. TARRADELL, «El descobriment d'Europa», *Diàleg*, 2 (març 1961).

³¹ Joan REGLÀ, «Consideracions sobre el món actual», *Diàleg. Butlletí de la Cambra Sindical de la Facultat de Dret*, 3 (abril 1961).

³² Vicent BADIA MARÍN, «Diàleg», *València Cultural*, 22 (febrer 1962).

³³ «Editorial», *Diàleg. Butlletí de la Cambra Sindical de la Facultat de Dret*, 4 (novembre, 1961). Aquest butlletí, amb un tiratge de 250 exemplars, fou concebut per Eliscu Climent, Vicent Àlvarez, Ferran Zurriaga i Enric Solà.

³⁴ Algunes de les lectures d'aquest nucli més polític dels estudiants nacionalistes foren: C. CARDÓ, *Histoire Spirituelle des Espagnes*; J. CRUSELLES, *Els pobles Joves*; J. FUSTER *Nosaltres, els valencians*; J. LACROIX, *Marxisme, existencialisme i personalisme*; F. MATEU I LLOPIS, *El País Valencià*; J. REIG, *Concepte doctrinal del valencianisme*; A. ROVIRA I VIRGILI, *La Constitució interior de Catalunya*; M. SANCHIS GUARNER, *La llengua dels valencians*; J. VICENS, *Aproximació a la història d'Espanya*.

Vaig trobar gent molt ferma [a la Universitat de València] i amb ells ens plantejàvem el problema dels Països Catalans. A més començava a sortir el cas Fuster. Com que jo estava lligat amb el món intel·lectual clandestí d'aquí [Principat], vaig fer de pont. Un cas ben patent és en Raimon. Va cantar «[A] Vent» per primera vegada a casa meua en una tertúlia i llavors el vaig connectar amb els Setze Jutges.

Aquest context previ a l'assaig de Fuster es movia entorn de la recepció de les noves idees societàries que haurien d'insistir sobre el compromís i la conscienciació posteriors a la Segona Guerra Mundial: el professor Míaja de la Muela exposava el principi de les nacionalitats en el curs 1961/1962, Tarradell divulgava la idea d'uropeïtat³⁰ i Reglà hi projectava el nou context internacional sorgit el 1945 amb la «universalització dels problemes», que establia que la «nostra consciència d'occidentals s'ha quedat petita [...] per a abarcar tota la complexa realitat mundial», afirmació que explicitava un cert «reajustament del món en què els qui estaven sotmesos a tutela, avui reivindiquen tots els drets», fins a concloure que «la Segona Guerra Mundial enterra el nacionalisme europeu i condiona el naixement del nacionalisme asiàtic i africà». ³¹ I fou *Diàleg. Butlletí de la Cambra Sindical de la Facultat de Dret* (1961-1962) l'exponent —entre els estudiants [valencianistes]— de l'evidència de la «consciència de responsabilitat que ha d'assumir tota nova generació davant els problemes vius de la seua societat i del seu temps». Val a dir que la nova revista comptà amb el suport de sectors valencianistes plurals (no identificats exclusivament amb les tesis fusterianes) en copsar la necessitat de penetració i innovació ideològica de noves generacions. ³² Aquest editorial del número quatre de la revista continua amb el programa ideològic del grup: «Aspirem a representar l'opinió i l'ambició de la gent que nosaltres som, i tant de cara al nostre país com enfront de les grans qüestions que preocupen tots els hòmens de la nostra època.» ³³ Aquesta publicació articulà el sindicat independent del SEU, Agrupació Democràtica d'Estudiants Valencians (ADEV), i la primera plataforma embrionària —entre cultural i protopolítica— del Partit Socialista Valencià (PSV), integrada inicialment per Eliseu Climent, Ferran Martínez, Ferran Zurriaga, Ricard Pérez Casado, Joan Francesc Mira, Vicent Àlvarez i Enric Solà. Es tractava del Moviment Socialcristià de Catalunya, amb activitat entre 1960-1962 i orientat —a través del *Projecte d'un Centre d'Expansió Cultural*— cap a una implantació comarcal per a la realització de les primeres activitats nacionals i per a l'expressió del portantveu *Lluïta. Butlletí informatiu del País Valencià* (gener-novembre 1962), que, no per casualitat, dedicà el primer editorial a denunciar l'opressió dels pobles i a activar la «consciència clara de pertànyer a una comunitat: "Som i serem una comunitat"». ³⁴

És clar, tanmateix, que aquests àmbits de socialització de la consciència nacional no s'aïllaven de connectors de sociabilitat territorials

—com el Centre Cullerenc de Cultura, legalitzat el 29-I-1958—, de nuclis adscrits a una certa democràcia cristiana sociològica,³⁵ de llibreries com Maragat i Rigal, ambdues distribuïdores de les edicions Moll de Mallorca i del *Diccionari*. Val a dir que la llibreria Rigal també mantenia relació amb l'editor Josep M. Casacuberta i amb Joan Ballester. D'altra banda, entre 1962 i 1965 Can Boïls fou la primera llibreria íntegrament abocada a la difusió del llibre català —prou sensible a les noves aportacions sociològiques i historiogràfiques. També cal destacar les tertúlies —àmbits de debat d'idees i de coneixença d'intel·lectuals del Principat—, la funció normativitzadora de la llengua— a través de Miquel Adlert i de la poètica de Xavier Casp, valorada per Fuster com a «jalón magnífico» emergent a la postguerra,³⁶ amb l'organització de l'editorial Torre fins a l'inici dels anys seixanta—, les revistes *Destino* i *Serra d'Or* i l'emergència de Joan Fuster com a referent progressiu d'aquests nuclis d'activitat nacionalista, de la literatura d'idees, i com a crític de la funció de l'intel·lectual en la societat burgesa.³⁷ Amb tot, el pes específic de Fuster davant els sectors socials catalans que acordaven una unitat d'acció cívica amb la iniciativa nacionalista valenciana constituí un punt de separació creixent envers la concepció més marcadament cultural —«catalàunica»— del valencianisme més proper al projecte conservador. Aquesta conjuntura que incidí en un relleu moral del grup Adlert-Casp per part de Fuster, no fou però, absent de crítiques cap a l'intel·lectual suecà. Existia, doncs, per part de Miquel Adlert, un recel cap a l'hipotètic lideratge fusterià en sectors de joves «catòlics i bons valencians, naturalment, no intoxicats per les idees dissolventes i la labor corrosiva de Fuster que ha fet malbé la generació jove que Casp i jo havíem despertat». L'apreciació d'Adlert al novel·lista Joan Oller i Rabassa (València, 3-XI-1962) és, doncs, prou clarificadora pel que fa a la irradiació de les idees d'un nou tipus d'intel·lectual. Ara bé, l'aportació als anys quaranta i cinquanta del grup articulat al voltant de l'Editorial Torre i de la revista *Esclat* (1948) és determinant per enllaçar amb la trajectòria d'un sector del nacionalisme valencià dels anys trenta —Acció Nacionalista Valenciana— pel que fa a les relacions de Xavier Casp i Miquel Adlert —pròxims al model conservador del president alemany federal Konrad Adenauer—³⁸ amb intel·lectuals del Principat que divulgaven les novetats culturals i literàries a Barcelona i organitzaven actes literaris de concentració nacionalitària, com fou el cas de Joan Triadú.³⁹ En aquest context, cal remarcar les relacions culturals entre Enric Valor i l'editor Josep M. Casacuberta, i entre Fuster i Josep-Lluís Bausset.⁴⁰ Un altre sector valencianista estava format per intel·lectuals tradicionals posicionats envers temes com els tòpics sobre el bilingüisme —sense arribar, és clar, a la teorització sobre el conflicte lingüístic—, la psicologia col·lectiva agrarista dels valencians tendent a la indiferència —i definida, per exemple, pel valencianista dels anys trenta, Alcaide Vilar,

³⁵ La primera Junta Definitiva del Centre Cullerenc de Cultura fou presidida per Alfredo His Català i Francesc Giner Perepérez com a vicepresident. Dec aquesta dada a Raül Silvestre Diago. Pel que fa a una visió sistemàtica dels nuclis de valencianisme d'adscripció cristiana progressista, amb la derivació política a la primera meitat dels anys seixanta de la Unió Democràtica del Poble Valencià, Agustí COLOMER, *Retrotrobar la tradició. El valencianisme d'inspiració cristiana de la postguerra a la transició*, Saó, València, 1996.

³⁶ J. FUSTER, «Sobre la literatura valenciana contemporània (Revista superficial de medio siglo)», *Claustro. Portavoz universitario falangista*, 2 (7-VI-1950).

³⁷ J. FUSTER, «La mort de l'intel·lectual» (versió traduïda de l'espanyol a la revista *La Caña Gris*, 1 (1960)), *A Joan Fuster (II)*, *Revista del Centre de Reus* (segon trimestre 2003), p. 41-43

³⁸ Per a una síntesi de l'ideari de Miquel Adlert i Xavier Casp —entre la democràcia cristiana i la «democràcia orgànica corporativa»—, que acabà contrapuntant amb la trajectòria nacional de Joan Fuster, A. CUCÓ, «La trajectòria de Miquel Adlert», *El Temps*, 227 (24/30-X-1988), p. 81

com a factor explicatiu de la «decadència» de València—, la necessitat de complementar la riquesa material i l'espiritual⁴¹ i l'engatjament dels intel·lectuals.⁴²

Tot amb tot, s'ha de fer notar un inicial canvi de registre ideològic sota l'impuls dels nuclis nacionals vinculats al marxisme i als postulats de l'esquerra cristiana com a estratègies complementàries per abastar una democràcia social superadora de la democràcia formal burgesa,⁴³ així com la reivindicació lingüística comparada amb comunitats internacionals plurilingües (Bèlgica, Suïssa, França) com a legitimació de la «dignitat lingüística» valenciana assumida arran de la consciència historicolingüística de *La llengua dels valencians*.⁴⁴ En aquest marc, per tant, cal subratllar la clara actitud anticolonial, com a estratègia d'alliberament nacional.⁴⁵ L'humanisme cristià socialitzant es concretava en la reivindicació de l'ús de la llengua a l'església, segons la doctrina de Joan XXIII, perquè «L'Església [...] ha d'estar al costat del poble i enfront dels qui l'ataquen en les seues essències vives: la llengua i la llibertat.»⁴⁶ I, com a estètica, el realisme social, que substituïa definitivament la mitologia per la narrativa historitzada.⁴⁷ Es tractava d'un moviment que s'articulava parcialment en l'antologia *Poetes universitaris valencians 1962*—definida com una acció de continuïtat envers els valencianistes dels anys trenta quant a la fidelitat envers la llengua «afirmació tan positiva de fidelidad a la tierra»—, un exponent de consciència cultural i cívica.⁴⁸ Finalment, cal tenir en compte la nova voluntat de lleialtat lingüística,⁴⁹ l'europeisme, la federació del País Valencià amb la resta dels Països

assoliments en la pràctica cultural) a la revista *Vida Nova*. Pel que fa a la intervenció dels intel·lectuals a favor de «refer la consciència d'un poble», R. A. (=X. CASP), «Carta de València», *Vida Nova*, 6 (gener-març 1956), p. 56.

⁴³ V. ÀLVAREZ, «Consideracions entorn a la democràcia», *Diàleg...*, 4 (novembre 1961).

⁴⁴ Enric SOLÀ PALERM, «Sobre la llengua», *Diàleg...*, 5 (gener 1962).

⁴⁵ José-Vicente MARQUÉS, «Reflexiones sobre el colonialismo», *Diàleg...*, 4 (novembre 1961). Els nuclis nacionalistes també reivindicaren en una campanya de difusió inicial l'ús del català a l'església: *La llengua de l'església* (1962), full ciclostilat.

⁴⁶ «La Llengua de l'Església» (exemplar mecanografiat, «Dia de Sant Vicent Ferrer del 1962»). Aquest text serví per a una campanya de reivindicació de la llengua finançada per Joan Fuster amb 1.000 PTA. Veg. Eliseu CLIMENT, «Sense Fuster», *Saó* (juliol-agost 1992), p. 7.

⁴⁷ Enric BALAGUER (ed.), *Dinou poetes dels seixanta*, Tres i Quatre, València, 1987, p. 23.

⁴⁸ Ressenya anònima de *Poetes universitaris valencians*, en *Sipe*, 684 (17-II-1963), p. 103. L'assumpció progressiva de la consciència cívica en termes d'interiorització identitària eren exposats per A. Cucó, integrant de l'antologia de *Poetes universitaris*, amb la composició «Tornes obstinadament», *La Caña Gris*, 4-5 (tardor 1961), p. 21: «[...] Se'ns ha aturat el temps/ a l'alba. I tornem durament/ a la nit, al buit anguixós./ La bellesa solar ha esdevingut/ de nou, en tenaç perspectiva./ Immòbil pàtria/ en la fusta i la llum/ romans com en un somni».

⁴⁹ J. FUSTER, ressenya de *Poetes...*, en *Jornada* (21-V-1962), p. 2.

³⁹ La correspondència de Joan Triadú amb Xavier Casp (13-III-1953 a 23-VI-1954) i una part de la mantinguda amb J. Fuster (17-IV-1954 a 6-VIII-1959) explica el grau de relació entre intel·lectuals valencians i del Principat, bàsicament congruada en els aplecs literaris organitzats per Pere Ribot, Cantonigròs i la difusió a València de la revista *Vida Nova*.

⁴⁰ Josep GARCIA-RICHART, «Bausset-Fuster: dos apunts d'una amistat», *A Joan Fuster (i)*. *Revista del Centre de Lectura de Reus* (primer trimestre 2003), p. 11-13.

⁴¹ Caldria un estudi de la franja d'intel·lectuals o pensadors, en absolut vinculats amb el programa fusterià, però que incidiren en l'estudi, potser descriptiu, de la societat i actituds valencianes. Un exemple de l'orientació introspectiva, el tenim en Alcayde Vilar. Per a l'explicació decadentista: Francisco ALCAYDE VILAR, «La decadència de València», *Levante*, suplement «València», 185 (23-V-1958), p. 2. Respecte a la commemoració del nou d'octubre, aquest valencianista dels anys trenta afirma que «se conmemora únicamente de manera oficial sin que el pueblo tome parte en ello». Veg., «Los valencianos somos así», *Levante*, suplement «València», 274 (7-X-1960), p. 1.

⁴² Aquest qüestionament apareix reiteradament també a la «Carta de València» que Miquel ADLERT i Alfons VERDEGUER escrivien com a corresponsals (i exteriorització, per tant dels conflictes i

Catalans i la línia de treball continuada de creació d'una opinió pública a partir de l'assumpció de la sociologia crítica i de la historiografia basada en el diàleg entre l'escola dels *Annals* i el materialisme històric.⁵⁰

Aquests dos factors metodològics tenen al llarg dels anys seixanta i setanta una funció determinant a l'hora de fonamentar les ciències Socials, que participaran del projecte nacional cultural orientat a comprendre, analitzar i sintetitzar models interpretatius no topicistes, basats en el model previ de Fuster, unificat amb *Nosaltres, els valencians*⁵¹ i amb *L'Estructura Econòmica de les Terres Catalanes*, de Joaquim Maluquer i Sostres,⁵² una primera exposició posterior als plantejaments geoeconòmics de Romà-Perpinyà Grau (1932) sobre la complementarietat de les economies exportadores i proteccionistes del conjunt de les comarques dels Països Catalans. El tòpic d'un País Valencià lliurecanvista i un Principat proteccionista fou un lloc comú per a negar l'existència de correspondència cultural entre ambdós països. Val a dir que aquesta línia de treball tingué una complementarietat que progressivament es desplaçà dels vincles culturals als més marcadament polítics en viatges a Barcelona dels nous valencianistes, al llarg dels anys cinquanta i seixanta, promoguts per Joan Fuster (en relació amb Joaquim Maluquer i Sostres a partir de 1956), Joan Ballester, Miquel Tarradell i Max Cahner. Aquestes iniciatives foren desenvolupades entorn dels anys 1953-1957 i 1964 (a redós de l'obra del Diccionari per part de la Joventut del Rat Penat), 1960 i 1961 (en què universitaris valencians feren sengles viatges al Principat i a Perpinyà),⁵³ 1967 i 1968 (relacions polítiques amb el Front Nacional de Catalunya-PSV i amb Joan Ballester i Batista i Roca, respectivament). És a dir es tractava no pas de donar directrius del Principat cap a València o Mallorca, sinó de fer una autocrítica del catalanisme regionalista i impulsar un intercanvi igualitari d'experiències cíviques en l'horitzó d'«una política d'integració nacional».⁵⁴

El territori, per tant, definit com a estructura econòmica i cultural,⁵⁵ fou central en la concepció normalitzadora dels nuclis nacionalistes als primers anys seixanta. Així, cal tenir presents conferències que integrants de l'ADEV i del primer moment fundacional del PSV socialitzaren arreu del País Valencià. Aquesta era una estratègia—vertebradora progressivament del conjunt del País—⁵⁶ que no fixava l'activitat exclusivament a la

⁵⁰ Aquestes influències ideològiques restaven definides en gran part als col·loquis universitaris del curs 1961-1962 que, com a exemple, tractaven de *La poesia social nord-americana*, *Significació de l'existencialisme*, *Les arrels filosòfiques del marxisme*, *La filosofia i la religió*, *Problemes de la pintura contemporània*, *El concepte d'història avui*, *Problemes de la història contemporània*.

⁵¹ Cal destacar les recerques sociològiques que, partint de la iniciativa de Francisco Murrillo, acabaren incidint en l'explicitació de les formes de fosca consciència i, sobretot, en la crítica a la ideologia i mentalitat agrarista que ocultaven els canvis socials valencians centralitzats entre 1956-1976. Aquest programa comportà, com a mínim dues con-

seqüències: les primeres síntesis historiogràfiques sobre el conjunt del País i el procés de valencianització, l'exposició del conflicte lingüístic i cultural, les primeres anàlisis de l'estructura econòmica i territorial (=comarcalització), a la primera meitat dels seixanta per Max Cahner, Vicent Ventura, Joan Fuster, Joan Soler i Ribet.

⁵² Precisament aquest assaig, publicat el 1963, sorgí de les trobades de formació nacional organitzades per Joan Fuster a Sant Joan de Penyalgosa el 1961.

⁵³ He estudiat el context d'aquestes relacions a l'article «El treball de buscar una pàtria amagada», *Revista de Catalunya*, 65 (juliol-agost 1992), p. 31-63.

⁵⁴ Joan BALLESTER CANALS, *Per una consciència de país*, Barcelona, 1963, p. 28-31.

⁵⁵ La difusió innovadora de l'economia i la cultura des del País Valencià envers nuclis intel·lectuals del Principat sovintejaren. Un exemple són les conferències impartides a l'Òmnium Cultural sota el monogràfic «Problemes dels Països Catalans. Dues conferències sobre València» (22/29-XI-1963) a càrrec de l'economista Josep Raga Gil, «Panorama actual de l'Economia al País Valencià», i de Joan F. Mira, «Problemes actuals de la cultura a València».

⁵⁶ La projecció d'aquesta tasca cultural dels nacionalistes dels anys seixanta conegué un nou impuls territorial amb el Secretariat de l'Ensenyament de l'Idioma (1970).

⁵⁷ Com a exemple d'aquestes conferències és d'interès destacar que els Centres Excursionistes foren institucions essencials per a difondre temàtiques que pertocaven a la construcció nacional de l'època. Així al Centre Excursionista d'Ontinyent es tractà sobre: «Estructures polítiques», V. Álvarez (novembre 1961); «Responsabilitat social», J. F. Mira (novembre 1961); «Concepte de nació», V. Montés (desembre de 1961); «Doctrines econòmiques», E. Climent (gener 1962); «Factors de diferenciació de les classes socials» i «Complex d'inferioritat dels valencians», L. V. Aracil (gener de 1962). Al Centre Excursionista d'Alcoi, J. F. Mira dissertà sobre el «Futur dels Pobles Europeus», amb una assistència de 50 persones; J. Raga Gil ho féu sobre «Futur econòmic europeu» (desembre de 1961); L. V. Aracil tractà sobre «L'autoodi dels valencians» i J. F. Mira hi inaugurà el curs de d'aprenentatge del català (abril de 1962), amb una assistència inicial de 25 persones. En canvi la conferència-col·loqui que més interès concentrà fou la de L. V. Aracil amb el «Complex d'inferioritat dels valencians» amb 60 persones.

⁵⁸ «Ruta Universitària, València, març 1963. 2f. ciclostilats. La primera Ruta Universitària tingué lloc el 5 d'abril de 1961 a Llíria-Porta-Coeli, amb el monogràfic a debatre «Home i Societat».

⁵⁹ Una impressió de les primeres conseqüències socials arran de la industrialització i l'emergència de

ciutat de València, sinó que irradiava la primera nacionalització cultural cap a enclavaments històrics i econòmics dinàmics que pogueren generar alhora nous nuclis valencianistes.⁵⁷ Així, els primers aplecs de la Joventut nacionalista del Rat Penat —organitzats amb els estudiants de Dret a Llíria (1960), a Alcoi amb la col·laboració del Centre Excursionista de la ciutat (1961), i a Castelló de la Plana amb la col·laboració del Centre Excursionista (1962)— explicitaven el principi d'irradiació/concentració nacionalitària, que té un paral·lel organitzatiu amb les *Rutes Universitàries*, iniciativa per a

establir un contacte i un diàleg directe i sincer entre universitaris de cara a una renovació des de dins, una renovació partint del contacte personal entre tots aquells que no es refusen d'afrontar els problemes de la nostra societat i de la nostra universitat, superant l'ambient general d'irresponsabilització col·lectiva.⁵⁸

Així, les bases de sociabilitat d'una nova ideologia nacional condicionada per les transformacions econòmiques i socials des-agraritzadores i industrialitzadores —assumides en els canvis socials per part d'un dels fundadors de l'emergent sociologia valenciana—⁵⁹ concretades des de la segona meitat dels anys cinquanta, cobraven entitat en establir el pas del mite a la realitat, una inversió, per tant, de la lectura convencional de la societat elaborada autònomament respecte de les reflexions de Joan Fuster, però alhora coincident, car la pràctica ideològica i cívica formava part del mateix projecte nacional. La identitat de país, doncs, no es reduïa a la llengua aïllada del conflicte, perquè la pertinença a una comunitat nacional era viscuda a partir de les contradiccions produïdes precisament per la crítica i el desvetllament del context agrari que calia industrialitzar, capitalitzar, si no es volia romandre ancorat en una producció de monocultiu del cítric. Aquest aspecte de política econòmica, però, no era únicament economicista, darrere hi havia encara el mite del *Levante Feliz*, com a «quadre mitològic» que impedia copsar que «la agricultura valenciana no es, de ninguna manera, un vergel florido, fácil y risueño. Lo aquejan numerosos problemas».⁶⁰ En aquest context de crítica al mite de la ideologia agrarista, els valencianistes universitaris emetien per ràdio guions contra l'apologia del *Vergel levantino*, alhora, però, que feien una crítica a la mentalitat valenciana:

Som nosaltres mateixos els principals creadors d'aquesta fama, els valencians som un poble sentimental i impulsats per un divertit «patriotisme». Presumim de viure en la terra més rica d'Espanya,

la classe mitjana arreu de l'Estat espanyol i a la societat valenciana, encara que el sociòleg Murillo Ferrer confongués el País Valencià amb un «paisaje», a l'«Entrevista con el profesor Murillo», V. ALVAREZ RUBIO, *Diàleg*, 1 (febrer 1961).

⁶⁰ Valerià MIRALLES, «La agricultura valenciana, la realidad y el mito», *Cataluña Expres*, 39 (27-VII i 3-VIII-1962), p. 16.

no ens cansem de parlar de l'enorme potencial econòmic i de les immillorables condicions de la vida del país.⁶¹

Per a combatre les limitacions de l'estructura agrària i dinamitzar-la en el nou context d'un emergent capitalisme industrial també calia fer una crítica a les actituds de la classe dominant que impedièn, amb la manca de consciència generalitzada, modernitzar i diversificar la producció agrària: «La desorientació dels que es troben amb diners i la falta d'una consciència superior de comunitat i dels quals són els interessos generals, impedeix que es facen bones inversions de capitals per a millorar l'economia valenciana.»⁶² La praxi inicial dels nuclis nacionalitaris que expliquen el context —viscut— de l'assaig fusterià incidia en l'anàlisi del «realisme i sentimentalisme en l'estudi del País», ja que els senyals identitaris previs i immediatament posteriors a 1962 suposaren una frontera explicativa entre la reproducció de la concepció «romàntica i jocfloralesca», que «es gira d'esquena per complet als problemes concrets, intenta contemplar-ho tot a través d'un prisma d'agradable simplisme i desconeix voluntàriament la part negativa i desagradable del país». L'estratègia cultural central, doncs, era lluitar contra l'alienació nacional que interposava els mites politicohistogràfics de l'estat espanyol als orígens catalans dels valencians.⁶³ I en aquest aspecte de crítica a la historiografia oficialista, *Nosaltres, els valencians* legitimava la pràctica cultural nacional.⁶⁴ El vessant cultural oficialista —quedava clar— no era el camí de Fuster ni dels nacionalistes de base. L'opció fusteriana i de la pràctica cultural era el «defecte de veure la realitat tal com és i sempre està exposada a ser objecte de la incomprensió popular».⁶⁵ La via fusteriana era la «recerca de la realitat objectiva», marc que permetia reiteradament la denúncia del «provincianisme i complex d'inferioritat».⁶⁶

Què aportà, per tant, el camí previ al *Nosaltres*? Amb totes les dificultats —el fet de saber-se minoritzats enfront de les elits finances i polítiques que se sabien part de la *valenciania*— es pot acordar l'elaboració d'una presa de consciència i l'estratègia nacionalitzadora cívica i política com a «primer pas per a arribar a ésser alguna cosa [...]». Es tracta d'ésser dignament el que hom és, que és l'única forma de viure i conuiuere.⁶⁷ I aquest fou també el programa nacional de Fuster, que convergia a la pràctica, amb el qüestionament de la mentalitat agrarista —que lògicament remetia el valencià a pur instrument populista del

⁶³ Sobre el programa de «descolonització cultural» i la vinculació entre «modernitat i dignitat nacional» dels nacionalistes valencians als anys cinquanta i seixanta A. Cucó, *Roig i Blau. La transició democràtica valenciana*, Tàndem, València, 2002, p. 29-30 i 35-36.

⁶⁴ És el cas d'un nou guió radiofònic de Ràdio Castellar dedicat a la crítica de la *València del Cid*. Curiosament la secció d'aquest programa es titulava «Parlarem d'Història» i el capítol —introduït amb una suggestiva «Cabalgata de las Walkirias» (*sic*), de Wagner — es titulava «El Cid i València» (1963).

⁶⁵ V. ÀLVAREZ, «Realisme i sentimentalisme en l'estudi del País», *Al Vent. Portaveu del Grup Castellonenc d'Estudis* (octubre de 1965).

⁶⁶ La reincidència en aquesta temàtica, que abordava «la mentalitat sucursalista», va ser objecte de difusió radiofònica —com de la difusió per capítols del *Nosaltres, els Valencians*— per part d'Albert Sánchez-Pantoja, al Programa «Nosaltres, els Valencians», dirigit per Vicent Pitarch des del 1969.

⁶⁷ Jaume VALLCORBA, «Comentaris» (*Nosaltres, els valencians*), *El Pont*, 25 (1963), p. 40-41.

⁶¹ Guió radiofònic de Ràdio Castellar a càrrec de Manuel ARDIT, *Del mite a la realitat social del país* (1963), s/p. L'enquadrament de l'aportació dels nuclis valencianistes dels anys seixanta en el marc polític i econòmic contemporani a Josep FONTANA, «Reflexions sobre la unitat històrica dels Països Catalans», *Taula de Canvi*, 3 (gener-febrer 1977), p. 9-10.

⁶² V. MIRALLES, «La realitat i el mite en l'economia valenciana», *Concret. Publicació Universitària*, 2-3 (febrer-març 1963).

franquisme⁶⁸ que s'establia en termes moderns de la «comunitat nacional». La vinculació entre estructura social, desenvolupament econòmic i responsabilitat fou un fil conductor induït per part d'una actitud de compromís dels nacionalistes valencians dels anys cinquanta i seixanta contraris al cosmopolitisme i a l'imperialisme:

Es necesario, por tanto, que cada comunidad tenga conciencia clara de ella misma y que disponga de los instrumentos políticos para poder estructurarse interna y externamente. Y es menester que dentro de cada comunidad haya algunos hombres que, sintiéndose responsables, se encarguen de despertar esa conciencia y proponer unas formas de organización que tengan una base realista y estén de acuerdo con la dirección que lleva nuestro mundo [...]. Nosotros, si queremos ser realmente progresivos, conviene que, desde ahora, empecemos a emanciparnos del chauvinismo, el imperialismo, la vieja idea de soberanía y todas las manifestaciones que ha tomado el mito mesiánico del estado, porque ellas son el principal obstáculo que se opone a una integración satisfactoria con el mundo. Pero hemos de hacerlo sin transformarnos en cosmopolitas; aceptando y confesando la adhesión que nos une a nuestra nacionalidad.⁶⁹

Sense la base de recepció, difusió i debat de les idees de Fuster, que en reforçà el caràcter de *turning-point*,⁷⁰ potser seria menys comprensible el ressò social de qui estructurarà «una enquesta memorable de l'entitat socio-cultural del nostre Poble»⁷¹ i de qui es féu seus els interrogants socials i polítics, ja que, com expressava una octaveta del PSV (1968):

Joan Fuster és un escriptor popular valencià. Escriu per una necessitat vital d'exteriorització d'una situació d'opressió col·lectiva i denuncia així als opressors i als seus ajudants. És l'escriptor que més ha influït en la presa de consciència nacional dels valencians aquests últims anys.

Miquel Tarradell —que havia denunciat la deformadora concepció territorial del *Levante*, «por su imprecisión y vaguedad», a través de la ciència arqueològica⁷² avaluava *Nosaltres, els valencians* des d'una voluntat de servei de Fuster envers la comunitat nacional. La pregunta que cal fer-se és si l'assaig emblemàtic de Fuster hauria tingut els mateixos efectes sense el moviment sociopolític que ell mateix qualificava de neovalencianista. La lectura de l'assaig que va fer aquest moviment fou un complement necessari derivat, també, de la pràctica nacionalitària. En efecte, cal valorar el context històric, social i polític en què sorgí *Nosaltres, els valencians*. I, possiblement, sense aquest context que hem tractat de situar en uns nous sectors valencianistes —sense, prou referents dels valencianistes dels anys trenta ni de la memòria històrica col·lectiva⁷³

trevista realitzada a Sueca el 23-III-1989). Un coetani, per bé que no pròxim del nacionalisme valencià d'aleshores, J. F. Yvars qualificava la generació de la segona meitat dels anys cinquanta i seixanta com a «generación de bastardos, sin padres ni modelos ni tampoco historia. Sólo la historia compartida de una infamia bélica que había que purgar» (*Diario de Valencia*, 12-XI-1981).

⁶⁸ Els valencianistes universitaris, i per extensió, els nacionalistes valencians als anys seixanta concebien la necessitat de dignificació de la llengua arran de la lectura de la *Llengua dels valencians*, de Sanchis Guarner. Un guió de Ràdio Castellar (1963), «Fetixes que cal enderrocar», Juli FERRER RODA, explicitava la resposta als tabús que interperetaven la manca normativa —estàndard— del valencià: «També n'hi ha qui creu que la llengua valenciana no té normes: es pot parlar-hi, però no escriure-hi. Qui diu això, més caldria que es repassara, encara que fos lleugerament, les completíssimes gramàtiques que tenim a casa nostra de Carles Salvador i Sanchis Guarner i després, per a ampliar un poc, les "converses Filològiques" de Pompeu Fabra; amb això tindria una lleugera base per a començar a estudiar la gramàtica valenciana».

⁶⁹ Lluís V. ARACIL, «Comunidad nacional, comunidad supranacional», *Diàleg...*, 6 (març, 1962).

⁷⁰ L'expressió *turning-point* referida a Fuster és proposada per L. V. ARACIL a «A Valencian dilemma», *Identity Magazine. Anthology of a valencian realisty poetry/ Antologia de la poesia realista valenciana*, 24 (1966), p. 27-28

⁷¹ JOSEP IBORRA, «Llegiu Fuster», *Vencill*, 1 (1968), p. 18.

⁷² M. TARRADELL, *El País Valenciano del Neolítico a la Iberización. Ensayo de síntesis*, vol. XXXVI, *Anales de la Universidad de Valencia*, curs 1962/1963.

⁷³ Pel que fa a la trajectòria del valencianisme dels anys trenta, Joan Fuster assegurava que eren estrictament uns «cnacles» (en-

que partien de la crítica de la realitat social i cultural dominant valenciana, les idees cíviques que articulaven el text fusterià —«què ha estat, què podrà esdevenir en un demà relativament pròxim el poble que viu entre l'Ebre i el Segura»—⁷⁴ haurien tingut un sentit acadèmic o intel·lectual clos, però no *societàriament* desalienador. L'assaig era una necessitat historiogràfica i nacional encara vigent avui en dia segons alguns protagonistes de la constel·lació de Joan Fuster:

Queda [...] plenament vigent allò de fer país, i encara més dins un món cosmopolita i global. La nostra, a l'igual que la resta, és una identitat que pot generar estímuls, energia, elements sense els quals la democràcia queda en un simple sistema electoral, de selecció de gestors. Una societat moderna precisa ciutadans, no súbdits. Des de la nostra condició de poble, i això és el que volia Fuster, que fórem un poble normal, podem avançar, o tanmateix, continuar essent un col·lectiu subaltern.⁷⁵

La voluntat de vinculació amb la modernitat —coetaneïtat i corrents culturals innovadors pel que fa a la interpretació dels models socials— i la descoberta d'una nació cultural —la denúncia de la substitució lingüística i la connotació menysvalorativa de l'ús de la llengua per part de la classe dominant—⁷⁶ eren factors que es retroalimentaven en els valencianistes dels anys seixanta que interpretaven la realitat no a partir de tòpics, sinó des d'un realisme carregat d'un fort sentit crític, hipercrític de tot el que existeix i en particular de l'actitud de les generacions majors.⁷⁷

La línia de continuïtat majoritària posterior a aquest moviment valencianista consistí a actualitzar les polítiques sobre el debat entre industrialització, transformació social i fet nacional originades en els anys cinquanta i seixanta⁷⁸ tenint com a imaginari col·lectiu de referència la trajectòria empresa *abans de Nosaltres, els valencians*, activadora, al seu torn, de la consciència crítica envers «les tendències ruralistes en la superestructura cultural» i de la unitat de treball intel·lectual —amb Joan Fuster definit com a catalitzador identitari—, cultural i polític.⁷⁹ Fuster, doncs, fins a quin punt intervenia en unes hipotètiques «possibilitats nacionals»? El context, les dificultats bàsiques per a dur a terme la socialització de les idees, explica la nació com a fet social, no aïllable en cap cas de la síntesi entre fets i idees. Així, ens trobem amb el compromís de l'intel·lectual com a creador de referents i d'opinió en funció d'un programa de construcció nacional.

BIBLIOGRAFIA

- ABEBERRY, Jacques, «L'aliénation basque», *Branka. Euskaldun Sozialista Aldizkaria*, 11 (1970?), p. 37
- ÀLVAREZ, Vicent, «Consideracions entorn a la democràcia», *Diàleg...*, 4 (novembre 1961).

⁷⁴ M. TARRADELL, «Els llibres. Un llibre important», *Serra d'Or* (juny 1962), p. 33.

⁷⁵ V. ÀLVAREZ, «Nosaltres, els fusterians», *Saó* (juliol 2002).

⁷⁶ Posteriorment integrants del Partit Socialista Valencià denunciaven aquesta alienació lingüística. El fet nacional malgrat que se situava en un «món» que «marxa cap a la unitat, o, en tot cas, cap a la integració en mercats comuns. Això no vol dir, però [renunciar] a les nacionalitats, cosa que seria tant com caure en un uniformisme destructiu», Jacobo MUÑOZ, «La llengua dels valencians», *Terra Força*, 8 (març 1966).

⁷⁷ [Joan] del PUIG (=V. ÀLVAREZ), «Carta de València. Realitats i perspectives del nou valencianisme», *Endavant* (juny-juliol 1964).

⁷⁸ Amadeu FABREGAT, «Després de "Nosaltres, els valencians"», *Avui* (28-IV-1976).

⁷⁹ Editorial del programa radiofònic «Nosaltres, els Valencians» del dia 17-IV-1975 (Fons personal de Vicent Pitarch). Per a la crítica del ruralisme i la mistificació bilingüista de la identitat, Rafael-Lluís NINYOLES, «València: les dues cares de Janus», *Tele-Estel*, 167 (2-I-1970), p. 39. També, Joaquín MALUQUER, «El País Valenciano», *El Correo Catalan* (16-XII-1962).

- (seud. J. Puig), «Carta de València. Realitats i perspectives del nou valencianisme», *Endavant* (juny-juliol 1964).
- «Realisme i sentimentalisme en l'estudi del País», *Al Vent. Portaveu del Grup Castellonenc d'Estudis* (octubre de 1965).
- «Nosaltres, els fusterians», *Saó* (juliol 2002).
- ARACIL, Lluís V., «Comunidad nacional, comunidad supranacional», *Diàleg...*, 6 (març, 1962).
- «A Valencian dilemma», *Identity Magazine. Anthology of a valencian realist poetry/ Antologia de la poesia realista valenciana*, 24 (1966).
- BADIA MARÍN, Vicent, «Diàleg», *València Cultural*, 22 (febrer 1962).
- BALAGUER, Enric (ed.), *Dinou poetes dels seixanta*, Tres i Quatre, València, 1987.
- BALLESTER CANALS, Joan, *Per una consciència de país*, Barcelona, 1963.
- CAHNER, Max, «Gènesi de *Nosaltres els valencians*», *El Temps* (5-vii-1993).
- CASP, Xavier (seud. ALBA), «La exposició del "Diccionari Català-Valencià-Balear"», *Destino*, 753 (12-i-1952).
- CIRICI, Alexandre, «Les arts plastiques catalans (1939-1966)», *Europe*, 464 (desembre 1967).
- COLOMER, Agustí, *Retrobar la tradició. El valencianisme d'inspiració cristiana de la postguerra a la transició*, Saó, València, 1996.
- CORTÉS, Santiago, *València sota el règim franquista (1939-1951)*, PAM-IIFV, Barcelona-València, 1995.
- Alfons Cucó, «El laberint valencià», *País i Estat: la qüestió valenciana*, Tres i Quatre, València, 1989.
- *Roig i Blau. La transició democràtica valenciana*, Tàndem, València, 2002.
- FABREGAT, Amadeu, «Després de "Nosaltres, els valencians"», *Avui* (28-iv-1976).
- FERRÉ I TRILL, Xavier, «El treball de buscar una pàtria amagada», *Revista de Catalunya*, 65 (juliol-agost 1992), p. 31-63.
- FERRER, Enric, *Literatura i societat. País Valencià, segle xx*, Tres i Quatre, València, 1981.
- FERRER I COSTA, Josep i PUJADAS I MARQUÉS, Joan (eds.), *Epistolari Joan Fuster-Vicenç Riera Llorca*, Curial, Barcelona, 1993.
- FONTANA, Josep, «Reflexions sobre la unitat històrica dels Països Catalans», *Taula de Canvi*, 3 (gener-febrer 1977).
- FUSTER, Joan, «Sobre la literatura valenciana contemporànea (Revista superficial de medio siglo)», *Claustro. Portavoz universitario falangista*, 2 (7-vi-1950).
- «El cas valencià», *Mirador*, 1 (estiu 1966).
- «La mort de l'intel·lectual», *A Joan Fuster (ii)*, *Revista del Centre de Reus* (segon trimestre 2003).
- GARCIA-RICHART, Josep, «Bausset-Fuster: dos apunts d'una amistat», *A Joan Fuster (i)*, *Revista del Centre de Lectura de Reus* (primer trimestre 2003).

- GRAMSCI, Antonio, *Cultura i literatura*, Edicions 62, Barcelona, 1966.
- IBORRA, Josep, «Llegiu Fuster», *Vencill*, 1 (1968).
- MALUQUER, Joaquín, «El País Valenciano», *El Correo Catalan* (16-XII-1962).
- MARQUÉS, José Vicente, «Reflexiones sobre el colonialismo», *Diàleg...*, 4 (novembre 1961).
- MIRA, Joan F., *Sobre la nació dels valencians*, Tres i Quatre, València, 1997.
- MIRALLES, Valerià, «La agricultura valenciana, la realidad y el mito», *Cataluña Exprés*, 39 (27-VII i 3-VIII-1962).
- «La realitat i el mite en l'economia valenciana», *Concret. Publicació Universitària*, 2-3 (febrer-març 1963).
- MUÑOZ I LLORET, Josep M., «Història nacional, història regional: una polèmica entre Fuster i Vicens», *Avui* (7-II-1993).
- NINYOLES, Rafael-Lluís, «València: les dues cares de Janus», *Tele-Estel*, 167 (2-I-1970).
- REGLÀ, Joan, «Consideracions sobre el món actual», *Diàleg. Butlletí de la Cambra Sindical de la Facultat de Dret*, 3 (abril 1961).
- SEVILLA ANDRÉS, Diego, «Levante y Valencia», *Levante*, suplement «Valencia», 288 (9-VI-1961), p. 2.
- «Sobre valenciana», *Levante*, suplement «Valencia», 290 (30-VI-1961).
- SOLÀ PALERM, Enric, «Sobre la llengua», *Diàleg. Butlletí de la Cambra Sindical de la Facultat de Dret*, 5 (gener 1962).
- TARRADELL, Miquel, «Els llibres. Un llibre important», *Serra d'Or* (juny 1962), p. 33.
- *El País Valenciano del Neolítico a la Iberización. Ensayo de síntesis*, vol. XXXVI, Anales de la Universidad de Valencia, curs 1962/1963.
- VALLCORBA, Jaume «Comentaris» (*Nosaltres, els valencians*), *El Pont*, 25 (1963), p. 40-41.

